

5.6 *Arjan Wardekker, Arthur Petersen*

RELIGIEUZE POSITIES IN HET KLIMAATDEBAT IN DE VS

he Religious Right's Era Is Over"

kopte TIME Magazine op 16 februari 2007 [Wallis, 2007]. Op dit moment lijkt er in de VS meer ruimte te komen voor progressieve religieuze geluiden in het politieke debat. Thema's als gerechtigheid en heilheid van de schepping staan in toenemende mate in de

belangstelling. Klimaatverandering en maatregelen om klimaatverandering af te remmen treden steeds prominenter naar voren in het politieke debat, met vooral een religieus-ethische lading. Zo stelt Al Gore in zijn 'An Inconvenient Truth' dat het "deeply unethical" is om de uitstoot van CO₂ verder te laten stijgen [Gore, 2006]. President Bush refereerde op 23 januari 2007 voor het eerst in de State of the Union aan klimaatverandering als groot maatschappelijk probleem: "America is on the verge of technological breakthroughs that will enable us to live our lives less dependent on oil. And these technologies will help us be better stewards of the environment, and they will help us to confront the serious challenge of global climate change (Applause)." [Bush, 2007]. Gezien de grote invloed van religie in het Amerikaanse openbare leven en de belangrijke keuzen die de

komende jaren gemaakt zullen moeten worden voor een mondiaal klimaatbeleid, is het interessant om te bezien welke percepties er leven onder religieuze gemeenschappen, zowel in de VS als elders over het klimaatprobleem en de (technologische) oplossingsrichtingen.

Dit essay geeft een overzicht van het religieuze maatschappelijk debat over klimaatverandering dat zich momenteel vooral in en tussen christelijke gezindten in de VS aan het voltrekken is. Het debat en de analyse beperken zich echter niet tot de VS en het christendom. Eerst komt de perceptie van het klimaatprobleem aan bod en vervolgens wordt aandacht besteed aan de gewenste oplossingsrichtingen, inclusief de technologische component daarvan. Tot besluit wordt kort vooruitgeblikt waartoe dit debat in de VS — en ook daarbuiten — zou kunnen leiden in termen van klimaatbeleid.

WIE IS WIE?

In februari 2006 deden evangelische leiders in de VS een opvallende 'Call to Action' voor klimaatverandering [Evangelical Climate Initiative (ECI), 2006]. Dit recente initiatief staat niet op zichzelf en is ook zeker niet het eerste, al leeft het debat op het moment wel op. Vergelijkbare oproepen komen vanuit allerlei stromingen, zoals evangelischen [NAE, 2007; EEN, 1994; EEN, 2005], baptisten [ABC, 1991], katholieken [USCCB, 2001; USCCB, 2007], quakers [QEW, 2007]

We need to end the subsidies for, and increase the taxes on, fossil fuels so that their price will rise and alternative clean technologies will become competitive.

And we need to spread those clean technologies abroad, with a giant program of international aid and cooperation, so that the developing nations do not follow our energy path.

[McKibben, 1999]

Technological innovation and entrepreneurship can help make possible options that can lead us to a more environmentally benign energy path. Changes in lifestyle can ease the way to a sustainable and equitable economy in which sacrifice will no longer be an unpopular concept.

[USCCB, 2001]

However, concerns about climate change are frequently cited to justify policies that prevent poor countries from building fossil fuel power plants. ... A better approach would be to develop technologies that generate more energy, at lower cost and with fewer emissions — and export that technology to poor countries.

[Spencer et al., 2005]

"So we here in America probably can do many things to exempt ourselves from the immediate consequences, but the front edge of disaster is most going to affect those who have the least."

[Hagerty, 2006]

Reducing greenhouse gas emissions also addresses another crucial issue important to America's religious community — energy dependence.

America needs to reduce its reliance on oil through the rapid adoption and encouragement of clean and renewable energy sources and new technologies.

[WAC, 2004]

Indigenous people have warned all along that European-style industrialization is devastating the natural balance.

The dominant culture has scoffed at these "New Age" prophecies, but they turn out to have been based on solid "scientific" experience.

[ICT, 2006]

The only "acts of God" left are earthquakes and volcanoes; those are still "natural disasters," but everything else is at least in part our handiwork. And that results in, and will increasingly bring, very different-feeling world.

[McKibben, 1999]

Figuur 1 Religieuze opinies over klimaatverandering.

en koepelorganisaties van verschillende stromingen [NRPE, 2004; WAC, 2004; MCC, 2007a; MCC, 2007b]. Echter, niet iedereen in de VS is het hiermee eens. Een aantal religieuze groeperingen heeft zich gekeerd tegen de Call to Action en een strenger klimaatbeleid in het algemeen [ICES, 1999; Spencer et al., 2005; Beisner et al., 2006; ISA, 2007].

Het debat wordt ook in andere arena's gevoerd. Klimaatverandering is al jaren een thema in het 'algemene' debat, dat wil zeggen de algemene publieke opinie (waar religieuze visies uiteraard ook een rol spelen). Daarnaast besteden

religieuze groepen in andere landen ook aandacht aan klimaatverandering, bijvoorbeeld in Australië [AEA, 2007], Engeland [Black, 2005] en Nederland [Klimaatplan, 2006; Nieuws.nl, 2007], en op internationaal vlak, vooral vanuit de World Council of Churches [WCC, 2002; Hallman, 2005; Robra, 2006]. Hier lijkt echter veel minder sprake te zijn van een openlijk debat tussen religieuze groepen van voor- en tegenstanders van klimaatbeleid. Andere religies laten zich ook uit over klimaatverandering. Op internet zijn opiniestukken te vinden vanuit bijvoorbeeld het jodendom [COEJL, 2001; Stone, 2007], de islam [Salaam, 2001; Khalid, 2003; Hassan, 2006], en

inheemse tradities [ICT, 2006]. Joden trekken daarnaast veel met de christenen mee, bijvoorbeeld in 'interfaith'-initiatieven. Het 'Forum on Religion and Ecology' biedt een interessant overzicht van visies van verschillende religies op ecologie in het algemeen [FORE, 2004]. Deze zaken zullen waar relevant ter illustratie gebruikt worden.

KLIMAATVERANDERING: VISIES OP HET PROBLEEM

Klimaatverandering wordt in de religieuze discussies gepositioneerd als een morele/ethische kwestie. Religieuze gemeenschappen in de VS en wereldwijd hebben zich vaker geroerd in het politieke proces rondom dergelijke kwesties. Bekende voorbeelden zijn mensenrechten, discriminatie, abortus en euthanasie [Harden, 2005; ECI, 2006; Ekklesia, 2006; Stults, 2006; Wallis, 2007]. Milieu lijkt te verschillen van andere 'urgente morele kwesties', omdat "het niet draait om de relatie tussen mensen, maar tussen mensen en natuur." [McKibben, 1999]. Dit is echter, zeker voor klimaatverandering, maar deels het geval. De zorg voor de schepping is inderdaad belangrijk, maar het zwaartepunt van het debat ligt op de zorg voor de naaste.

De tuin: mooie wildernis of strakke paden?

De 'Evangelical Call to Action' en veel andere opiniestukken beginnen hun verhaal met de stelling dat er wetenschappelijke overeenstemming is over door mensen veroorzaakte klimaatverandering, en dat de gevolgen hiervan groot en negatief zijn. Tegenstanders van streng klimaatbeleid gaan hier tegenin. Zij zien geen overeenstemming, beperkte en natuurlijke temperatuurstijging, en beperkte en niet alleen negatieve gevolgen. Beide partijen verwijzen naar wetenschappelijke rapporten en instellingen en ontplooiën gezamenlijke initiatieven met wetenschappers. Enquêtes en ondertekening van de Call to Action door veel (maar niet alle) prominente leiders laten zien dat veel evangelischen de aanpak van klimaatverandering belangrijk vinden.

Schadelijke gevolgen van klimaatverandering voor de natuur is een van de zaken die als moreel

onacceptabel beschouwd worden. De Call to Action stelt: "Dit is Gods wereld en schade die we berokkenen aan Gods wereld is een misdaad tegen God zelf." [ECI, 2006]. De mens is deel van de schepping en door God aangesteld als rentmeester om voor de rest van de schepping te zorgen. Zorg voor het milieu wordt beschreven als 'creation care' of 'environmental/climate stewardship'. Veel groepen benadrukken ook de onderlinge afhankelijkheid van al het leven in de schepping, inclusief de mens, en waarschuwen ervoor dat die natuurlijke balans in gevaar komt. Dit komt tevens naar voren in inheemse religies en lijkt goed te passen bij oosterse levensvisies. En ook de islam ziet de mens als onderdeel van de schepping; zij legt daarbij de nadruk op de verantwoordelijkheid van de mens om voor de wereld te zorgen, op het eerste gezicht sterker dan bij het christendom/jodendom.

De tegenbeweging onderschrijft het eigenaarschap van God en rentmeesterschap van de mens, maar stelt de mens meer centraal: "Mensen komen eerst in Gods geschapen rangorde, en voorrang moet worden gegeven aan mensen en menselijke ontwikkeling." [Hagerty, 2006]. De discussie over de verhouding tussen God, mens en natuur is een van de meest opvallende verschillen tussen het 'religieuze' en het 'algemene' debat. Ook daar zijn zorg voor milieu/natuur en de verhouding tussen mens en natuur thema's. Echter, deze punten treden minder op de voorgrond en het draait vooral om bewaren voor het nageslacht en minder om de moreel-religieuze verantwoordelijkheid en rol van de mens [Wardekker, 2004]. Een groep in de religieuze tegenbeweging stelt dat de taak van de mens is om "de aarde te onderwerpen en vullen" en de "wildernis te veranderen in een tuin." [Spencer et al., 2005]. De mens is medeschepper en menselijke ontwikkeling is een zegen, geen bedreiging, voor de aarde. Ze stellen dat God de aarde nooit zo gemaakt zou hebben dat de mens deze gemakkelijk kapot kan maken, en dat God een gezonde natuur en menselijke ontwikkeling niet als onverenigbaar heeft bedoeld. Anderen stellen dat God de aarde "goed" geschapen heeft. Het is de taak van de mens deze "tuin van God" (de wildernis) zo goed mogelijk te bewaren. Beide groepen

gebruiken het beeld van een 'tuin', maar vullen dit radicaal anders in.

In de opiniestukken die streng beleid bepleiten, zijn ruwweg twee zienswijzen te zien. De ene is meer gericht op ontwikkeling, overconsumptie en verspilling als bedreiging. Een enkeling spreekt zelfs van "ontschepping" [McKibben, 1999]. De andere zienswijze is hoopvoller en stelt (net als de sceptici) dat God ontwikkeling en milieu niet als onverenigbaar bedoeld heeft. Dit wordt gezien als hoop en aansporing dat het beter kan en moet.

Ons afval, hun problemen

Naast beschadiging van natuur baren ook effecten op mensen zorgen, zoals meer droogten en overstromingen, hittegolven, vermindering van voedselproductie, heviger orkanen, hongersnood, verspreiding van ziekten, en een toename van het aantal slachtoffers, vluchtelingen en gewelddadige conflicten als gevolg daarvan. Veel bronnen richten zich hierbij vooral op ontwikkelingslanden: het wordt als moreel onacceptabel gezien dat deze de ernstigste gevolgen te verwerken krijgen van een probleem dat vooral door de rijke landen veroorzaakt is. Een belangrijk extra punt hierbij is dat ontwikkelingslanden minder goed in staat zijn zich aan te passen aan klimaatverandering dan ontwikkelde landen. De Call to Action stelt: "We worden opgeroepen om onze naasten lief te hebben, anderen te behandelen zoals we zelf behandeld zouden willen worden, en voor de minsten van hen te zorgen en hen te beschermen." [ECI, 2006]. Behalve de effecten op ontwikkelingslanden is er ook zorg over de gevolgen voor toekomstige generaties. De keuzen die we nu maken, bepalen in welke wereld zij komen te leven. Dit is ook een belangrijk punt in het 'algemene' debat [Wardekker, 2004]. In het huidige 'religieuze' debat ligt hierop iets minder nadruk: ontwikkelingslanden lijken moreel urgenter gevonden te worden. In dit kader heeft men het over "environmental justice"; een zaak van sociale rechtvaardigheid. Dit lijkt in het recente debat een centrale rol te vervullen, nog sterker dan zorg voor de schepping. Voor de VS zelf is klimaatverandering ook een probleem, bijvoorbeeld vanwege schade door natuurrampen in eigen land en

veiligheidsgevolgen van een toename van vluchtelingen en conflicten door natuurrampen elders. Tegenstanders delen de motieven en zorg voor de naaste, maar stellen: "Het maakt weinig uit hoe goed we iets bedoelen, als wat we doen degenen die we willen helpen juist schade berokkent." [ISA, 2007]. Streng beleid, zo wordt gesteld, heeft weinig effect op het klimaat, maar is zeer schadelijk voor de armen, zowel in ontwikkelingslanden als in eigen land.

KLIMAATVERANDERING: VISIES OP DE OPLOSSINGEN

De religieuze discussie over klimaatverandering draait vooral om morele aspecten van de kwestie. Opiniestukken blijven vaak algemeen over welke oplossingen zij zien. Ze gaan zelden in op zaken als religieuze aspecten van specifieke technologieën. De belangrijkste ethische discussie draait om de interacties tussen klimaat, ontwikkeling en klimaatbeleid. Zowel voor- als tegenstanders van streng beleid zijn begaan met het 'lot van de armen', maar verschillen in mening over waarbij zij het meeste baat hebben.

Beleid, technologie en andere initiatieven

De Call to Action begint zijn visie op de oplossingen met de stelling dat actie urgent is, omdat gevolgen nu al te voelen zijn en omdat keuzen de uitstoot voor een lange tijd vastleggen door de levensduur van technologieën.

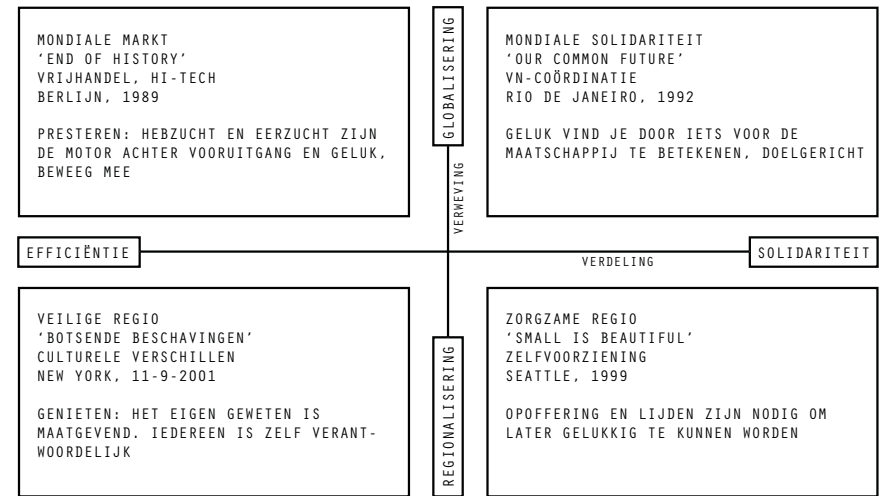
Vrijwel alle bronnen presenteren opties om klimaatverandering tegen te gaan. Veel bronnen noemen algemene zaken, zoals energie-efficiënte, energie uit hernieuwbare bronnen (groene energie), technologieën die weinig CO₂ uitstoten, en hybride voertuigen. Anderen presenteren 'tips' en 'succesverhalen' van bedrijven, kerken en individuen, waarin specifiekere opties genoemd worden. Opiniestukken bevelen doorgaans een 'pakket' van aanpakken aan. Het evangelische initiatief bijvoorbeeld richt zich zowel op overheidsregulering als op technologie en innovatie. De critici ervan zien meer in een combinatie van adaptatie en economische ontwikkeling en technologie. Wat de strategie voor de nationale overheid betreft wordt in recente initiatieven vooral gewezen

op “kosteneffectieve, marktgebaseerde mechanismen” zoals ‘cap-and-trade’ (een plafond stellen voor emissies met daarbinnen verhandelbare rechten om uit te stoten). De ‘Climate Stewardship and Innovation Act’ [Lieberman et al., 2007] van de Amerikaanse senatoren McCain en Lieberman wordt in het bijzonder genoemd als een goede optie. Dit vermindert emissies door “een bedrijfsvriendelijk cap-and-trade programma, dat investeringen in energie-efficiënte en hernieuwbare energie aanspoort, wat de economie van de VS efficiënter maakt en onze afhankelijkheid van buitenlandse bronnen van energie vermindert.” [EEN, 2005]. Religieuze gemeenschappen zien ook een belangrijke rol voor zichzelf. Ze kunnen het ‘goede voorbeeld’ geven door te letten op energie-efficiëntie in het kerkgebouw, het geven van educatie over klimaat en energiebesparing aan hun leden, en te pleiten voor duurzaamheid bij burgers, overheid en bedrijfsleven. Interessante voorbeelden zijn de campagne ‘What Would Jesus Drive?’, het aandeelhoudersinitiatief ‘Interfaith Center on Corporate Responsibility’ en ‘The Regeneration Project’ met de ‘Interfaith Power and Light’-campagne met veel religieuze groene energieleveranciers in de Amerikaanse staten (zie bijv. [Stults, 2006]).

Wie krijgt de rekening?

Critici van het evangelische initiatief zijn sterk tegen drastische stappen om klimaatverandering tegen te gaan. Ze zijn van mening dat streng beleid erg schadelijk kan zijn voor de armen¹, bijvoorbeeld omdat het beperken van energieconsumptie vereist dat de prijs ervan stijgt. Dit kan leiden tot stijgende prijzen van andere goederen en een beperking van de economische groei. Daarnaast stellen ze dat het Evangelical Climate Initiative “de armen vraagt hun claims op moderne technologie, die essentieel is voor een betere toekomst voor henzelf en hun kinderen, op te geven of in ieder geval uit te stellen.” [Beisner et al., 2006]. Dit gebeurt dan door het verzet tegen groei in

het gebruik van goedkope (fossiele) energie en een soort van ‘eco-imperialisme’. In eigen land krijgen armen het moeilijk door gestegen kosten op een toch al beperkt budget, verlies van werkgelegenheid en beperking van energiegebruik voor essentiële zaken als verwarming en airconditioning, wat weerbaarheid tegen weersextremen kan verminderen. In ontwikkelingslanden vertraagt het de ontwikkeling door verslechtering van de wereldeconomie en het minder beschikbaar zijn van goedkope, betrouwbare energie. Ze stellen dat ontwikkeling en economische groei mensen beter in staat stelt zich aan te passen aan de gevolgen van klimaatverandering, en hen tegelijk ook weerbaarder maakt tegen allerlei andere problemen en natuurrampen. Hiernaast wijzen ze erop dat “rijkere samenlevingen meer in staat en bereid zijn om geld uit te geven om de natuurlijke omgeving te beschermen en verbeteren dan armere samenlevingen.” [ISA, 2007]. Visies onder tegenstanders van streng beleid variëren van het niet hinderen van economische groei en het aanpassen aan de gevolgen van klimaatverandering tot het stimuleren van groei en technologische ontwikkeling, waardoor mensen zich beter kunnen beschermen en de emissies ook omlaag gaan. “Door het exporteren van geavanceerde technologie, zouden ontwikkelde landen ontwikkelingslanden helpen met het verbeteren van hun milieukwaliteit en hen in staat stellen om welvarender, gezonder en veiliger te worden.” [Spencer et al., 2005]. Voorstanders van streng beleid lijken deze zorgen te delen: “We moeten onderscheid maken tussen de ‘luxemissies van de rijken’ en de ‘overlevingsmissies van de armen.’” [Hallman, 2005]. Ze leggen de verantwoordelijkheid bij de rijke landen en stellen voor om de milieugevolgen van ontwikkeling te beperken door geavanceerde technologie met ontwikkelingslanden te delen. Op de gevolgen voor de armen in eigen land gaan deze bronnen zelden specifiek in, al zijn ze vaak hoopvol over de effecten van duurzame technologie op de economie in eigen land. Een optie die wel genoemd wordt is

Figuur 2 Wereldbeelden: verschillende visies en voorkeuren over kwaliteit van leven [naar Rob Maas in Wardekker en Van der Sluijs, 2006].

DISCOURS	BESCHRIJVING	WERELDBEELDEN
BEWAREND RENTMEESTERSCHAP	DE SCHEPPING IS 'GOED' GESCHAPEN. DEZE 'TUIN VAN GOD' MOET ZO GOED MOGELIJK BEWAARD WORDEN. TECHNOLOGIE KAN HIERVOOR EEN BEDREIGING ZIJN.	MONDIALE SOLIDARITEIT EN ZORGZAME REGIO
ONTWIKKELEND RENTMEESTERSCHAP	WE MOETEN DE AARDE VULLEN EN ONDERWERPEN, EN DE WILDERNIS VERANDEREN IN EEN TUIN. TECHNOLOGIE EN ONTWIKKELING ZIJN HIERVOOR NOODZAKELIJK.	MONDIALE MARKT EN VEILIGE REGIO
ONTWIKKELEND BEWAREN	DE SCHEPPING IS 'GOED' EN MOET BEWAARD WORDEN. GOD HEEFT ONTWIKKELING EN BEWAREN NIET ALS ONVERENIGBAAR BEDOELD, MAAR ONS DE CREATIVITEIT GEGEVEN OM OPLOSSINGEN TE VINDEN. TECHNOLOGIE KAN ONS HIERBIJ HELPEN.	MONDIALE MARKT EN MONDIALE SOLIDARITEIT

Tabel 1 Religieuze discourses in het klimaatdebat.

¹ De bronnen specificeren bij het verwijzen naar 'de armen' vaak niet of het gaat om armen in eigen land of elders in bijvoorbeeld ontwikkelingslanden. Meestal wordt het begrip door elkaar gebruikt.

het vergroten van fondsen voor het 'Low Income Energy Assistance Program' [QEW, 2007].

WERELDBEELDEN

Het Milieu- en Natuurplanbureau (MNP) gebruikt al enkele jaren het concept van 'wereldbeelden' om besluitvormers van wetenschappelijke informatie te voorzien en het politieke debat over duurzame ontwikkeling te bevorderen. Bij MNP wordt duurzame ontwikkeling geanalyseerd als 'het streven naar een rechtvaardig verdeelde en continueerbare kwaliteit van leven van alle mensen wereldwijd'. Wat 'kwaliteit van leven' ten diepste bepaalt, raakt aan religieuze en existentiële vragen (Figuur 2).

De vier wereldbeelden die MNP gebruikt zijn ook in de religieuze discussies te herkennen. De opiniestukken bevatten oproepen tot soberheid, mondiale solidariteit en samenwerking om het probleem op te lossen, geloof in de kracht van economische groei en nieuwe technologie, en vertrouwen in aanpassingsmogelijkheden voor klimaatverandering. De meeste zienswijzen bevatten elementen uit verschillende wereldbeelden. Op zich is dit niet verrassend: de wereldbeelden zijn stereotypen. Er lijkt echter ook een andere reden te zijn: de vorming van coalities. Mensen met verschillende visies werken in een groep samen, proberen met hun opiniestukken anderen (met mogelijk andere meningen) aan te spreken, en zoeken aansluiting bij andere interessegroepen. Er zijn ruwweg drie zienswijzen te zien in het debat, elk op het grensvlak van twee wereldbeelden (Tabel 1). Tegenstanders van streng beleid richten zich op wat 'ontwikkeld rentmeesterschap' genoemd kan worden. Voorstanders variëren van 'bewaard rentmeesterschap' tot 'ontwikkeld bewaren'. Dit laatste lijkt vooral in de recente evangelische initiatieven de boventoon te voeren.

REFLECTIE EN CONCLUSIES

Klimaatverandering lijkt als onderwerp steeds meer te leven in de religieuze gemeenschap, zowel in de VS als in de rest van de wereld. Vanuit verschillende stromingen komen er oproepen aan de

politiek om meer aandacht hieraan te besteden. Tegengeluid is er ook. In de VS plaatsen enkele joods-christelijke groepen kritische kanttekeningen bij deze oproepen en bij klimaatbeleid als geheel. De discussie is vooral moreel getint en draait om vraagstukken als de verhouding tussen mens, natuur en God en om de zorg voor de naaste. In de standpunten zijn verschillende wereldbeelden te herkennen. Belangrijke zienswijzen zijn: bewaard rentmeesterschap, ontwikkelend rentmeesterschap en ontwikkelend bewaren. In deze visies is technologie respectievelijk een bedreiging, noodzaak of hoop. De meeste opiniestukken stellen dat God de aarde als 'goed' geschapen heeft en dat de mens de taak gekregen heeft deze intact te houden (rentmeesterschap). Klimaatverandering bedreigt de schepping en is daarom moreel onaanvaardbaar. Daarnaast krijgen de armen met de grootste gevolgen te maken, terwijl de oorzaak van het probleem bij de rijken ligt. Ontwikkelde landen hebben daarom de morele plicht dit te voorkomen (sociale rechtvaardigheid). Oplossingsrichtingen variëren van gedragsverandering tot stimulering van duurzame technologie en gerichte overheidsinitiatieven. In de recente stukken lijkt vooral een cap-and-tradeprogramma steun te krijgen. Geloofsgemeenschappen nemen een actieve rol aan in het geven van het goede voorbeeld, het pleiten voor beleid, en door educatie van hun leden. Hoewel de visies op de oorzaken, ernst en oplossingen van klimaatverandering sterk verschillen, zijn er ook overeenkomsten. Een robuuste beleidsstrategie (wat betreft draagvlak in de religieuze gemeenschap) zal de effecten van klimaatbeleid op armen in eigen land en ontwikkelingslanden in het oog moeten houden.

Het religieuze debat vormt een interessante toevoeging aan het 'algemene' maatschappelijk debat. Het brengt specifiek de morele aspecten boven tafel, die in het algemene debat een meer verborgen rol spelen. Daarnaast speelt de verantwoordelijkheid voor de gevolgen van ons handelen in andere regio's hier een hoofdrol, terwijl in het algemene debat de nadruk ligt op zorg voor toekomstige generaties. Het eerste is echter bij de vorming van (inter)nationaal klimaatbeleid van groot belang.

Hoewel milieu momenteel nog geen doorslaggevend onderwerp lijkt te zijn bij de voor christelijk rechts aansprekende politici, vinden er breder in de maatschappij discussies plaats met bijdragen vanuit religieuze visies die zullen leiden tot een grotere druk op de Amerikaanse politiek om mee te doen met een stevig internationaal klimaatbeleid. Die druk komt op dit moment uit veel hoeken tegelijk [The Economist, 2007a; The Economist, 2007b], ook in de vorm van onwaarschijnlijke coalities (gezamenlijke spotjes van evangelischen met Fortune 500 bedrijven en de milieubeweging [Gunther, 2006]). Daarnaast gebruiken progressieve politici in toenemende mate een religieus vocabulaire (niet alleen bij klimaatverandering). Op federaal niveau zijn inmiddels verschillende vergaande voorstellen voor cap-and-trade-systemen in omloop. De belangrijkste presidentskandidaten van beide partijen noemen milieu als belangrijk thema en zijn van plan om een streng klimaatbeleid te gaan voeren. Het blijft natuurlijk de vraag hoe vergaand het Amerikaanse klimaatbeleid in wording daadwerkelijk zal zijn. Klimaat is nu vooral een populair thema en wordt daarom opgepikt door politici, maar om tot maatregelen te komen zullen politici wel de druk van lobbygroepen van tegenstanders van klimaatbeleid moeten (blijven) weerstaan.

Referenties

- ABC (1991). *American Baptist Resolution on Global Warming*. American Baptist Churches in the USA, Valley Forge. www.abc-usa.org/resources/resol/globwarm.htm
- AEA (2007). *Christians and Climate Change*. Australian Evangelical Alliance, Box Hill. Website bezocht op 7 februari. www.ea.org.au/content/documents/pdf%20files/Climate%20Change.pdf
- Beisner, E.C., P.K. Driessen, R. McKittrick, R.W. Spencer (2006). *A Call to Truth, Prudence, and Protection of the Poor: An Evangelical Response to Global Warming*. Interfaith Stewardship Alliance, Burke. www.interfaithstewardship.org/pdf/CalltoTruth.pdf
- Black, R. (2005). *Christians Draw Swords on Climate*. BBC News, 1 september. www.news.bbc.co.uk/1/hi/sci/tech/4201372.stm
- Bush, G.W. (2007). *State of the Union 2007*. United States Capitol, Washington. www.whitehouse.gov/news/

- releases/2007/01/20070123-2.html
- COEJL (2001). *Rabbis Across Nation Call for 'Moral Reflection' on Energy Policy and Global Warming*. Coalition on the Environment and Jewish Life, New York. www.coejl.org/news/20010731_600Rabbis.php
- ECI (2006). *Climate Change — An Evangelical Call to Action*. Evangelical Climate Initiative, Dallas. www.christiansandclimate.org/statement
- EEN (1994). *On the Care of Creation: An Evangelical Declaration on the Care of Creation*. Evangelical Environmental Network, Wynnewood. www.creationcare.org/resources/declaration.php
- EEN (2005). *Global Warming Briefing for Evangelical Leaders*. Evangelical Environmental Network, Wynnewood. www.creationcare.org/files/global_warming_briefing.pdf
- Ekklesia (2006). *Spotlight to Fall on Evangelical Divisions over Climate Change*. Ekklesia, 7 oktober. www.ekklesia.co.uk/content/news_syndication/article_06107is_god_green.shtml
- FORE (2004). Forum on Religion and Ecology. Harvard University Center for the Environment, Lewisburg. www.environment.harvard.edu/religion/main.html. Zie ook: *Statements on Religion and Ecology*. www.environment.harvard.edu/religion/publications/statements/index.html
- Gore, A. (2006). *An Inconvenient Truth*. Bloomsbury Publishing, Londen/Paramount Classics, Hollywood
- Gunter, M. (2006). *Strange Bedfellows — Evangelical Christians, FORTUNE 500 Execs and Environmentalists Band together to Curb Global Warming*. CNN.com / FORTUNE, 8 februari. www.money.cnn.com/2006/02/08/news/pluggedin_fortune/?cnn=yes
- Hagerty, B.B. (2006). *Evangelical Leaders Urge Action on Climate Change*. National Public Radio, 8 februari. www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=5194527
- Hallman, D.G. (2005). *Globalization and Climate Change*. World Council of Churches, Genève. www.oikoumene.org/index.php?id=2610
- Harden, B. (2005). *The Greening of Evangelicals — Christian Right Turns, Sometimes Warily, to Environmentalism*. Washington Post, 6 februari. www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A1491-2005Feb5.html
- Hassan, F. (2006). *Islam: Environmental Protection*. Greater Democracy blog, 8 oktober. www.greaterdemocracy.org/archives/000507.html
- ICES (1999). *The Cornwall Declaration on Environmental Stewardship*. Interfaith Council for Environmental Stewardship, Washington. [356](http://www.stewards.net/Cornwall-</p></div><div data-bbox=)

Declaration.htm

ICT (2006). *God and Man at NASA: A Change in Climate*. Indian Country Today, 10 februari. www.indiancountry.com/content.cfm?id=1096412436

ISA (2007). *An Open Letter to the Signers of 'Climate Change: An Evangelical Call to Action' and Others Concerned About Global Warming*. Interfaith Stewardship Alliance, Burke. www.interfaithstewardship.org/pdf/OpenLetter.pdf

Khalid, F. (2003). *Guardians of the Natural Order*. Association of Muslim Scientists and Engineers Newsletter. www.amse.net/News_2003_Guardians.HTML

Klimaatplan (2006). *Verklaring over het Klimaatplan*. — *Een initiatief van Kerk in Actie en ICCO*. Klimaatplan, Utrecht. www.klimaatplan.nl/nieuws/bericht0.html

Lieberman, J., J. McCain, B. Lincoln, O. Snowe, B. Obama, S. Collins, R. Durbin (2007). *Climate Stewardship and Innovation Act of 2007*. Bill S.280. The Library of Congress, Washington DC. www.thomas.loc.gov/cgi-bin/query/z?c110:S.280. www.lieberman.senate.gov/newsroom/release.cfm?id=267559

MCC (2007a). *Accelerated Global Warming — A Challenge to All Creation. Maine Religious Leaders' Statement*. Maine Council of Churches, Portland. Website bezocht op 10 april. www.mainecouncilofchurches.org/religiousleaders-statement.html

MCC (2007b). *Climate Change — Energy Conservation Makes Good Sense*. Maine Council of Churches, Portland. Website bezocht op 10 april. www.mainecouncilofchurches.org/climateneew.html

McKibben, B. (1999). *Climate Change and the Unraveling of Creation*. Religion Online en Christian Century. www.religion-online.org/showarticle.asp?title=1518

NAE (2007). *Evangelical, Scientific Leaders Launch Effort to Protect Creation*. National Association of Evangelicals, 17 januari. www.nae.net/index.cfm?FUSEACTION=editor.page&pageID=413&idCategory=1

Nieuws.nl (2007). *Protestantse kerk raadt leden groene stroom aan*. Nieuws.nl, 17 april. www.binnenland.nieuws.nl/458356/Protestantse_kerk_raadt_leden_groene_stroom_aan

NRPE (2004). *Earth's Climate Embraces Us All — A Plea from Religion and Science for Action on Global Climate Change*. National Religious Partnership for the Environment, Amherst. www.nrpe.org/issues/i_air/air_interfaith01.htm

QEW (2007). *Global Climate Change*. Inclusief subartikelen. Quaker Earthcare Witness, Burlington. Website bezocht op 17 april. www.quakerearthcare.org/InterestGroups/OtherAreasBeingExplored/Climate-Change/index.htm

Robra, M. (ed.) (2006). *Climate Change*. World Council of Churches, Genève. www.wcc-coe.org/wcc/what/jpc/pa-booklet-climate1.pdf

Salaam (2001). *Climate Change*. Inclusief subartikelen. Salaam website, september. www.salaam.co.uk/themeofthemoth/september01_index.php

Spencer, R.W., P.K. Driessen, E.C. Beisner (2005). *An Examination of the Scientific, Ethical and Theological Implications of Climate Change Policy*. Interfaith Stewardship Alliance, Burke. www.interfaithstewardship.org/pdf/ISA_Climate_Change.pdf

Stone, W.G. (2007). *A Jewish Response To Climate Change*. PlanetSave, 2 januari. www.planetsave.com/ps_mambo/Independent_News/Opinion/A_Jewish_Response_to_Climate_Change_200701028280/

Stults, M. (2006). *Religious Groups Becoming a Factor in Climate Policy Debate*. Climate.org, Climate Institute, Washington. www.climate.org/topics/localaction/religion-climate-change.shtml

The Economist (2007a). *Climate Change — The Greening of America*. *The Economist*, 25 januari

The Economist (2007b). *Green America — Waking up and Catching up*. *The Economist*, 25 januari

USCCB (2001). *Global Climate Change: A Plea for Dialogue, Prudence, and the Common Good*. US Conference of Catholic Bishops, Washington. www.usccb.org/sdwp/international/globalclimate.htm

USCCB (2007). *Climate Change Health and Justice Initiative — Why Does the Church Care About Global Climate Change?* US Conference of Catholic Bishops, Washington. Website bezocht op 7 februari. www.usccb.org/sdwp/ejp/climate/wcc.shtml

WAC (2004). *An Interfaith Call for Global Climate Justice*. Washington Association of Churches, Washington. www.thewac.org/ClimateJustice.asp

Wallis, J. (2007). *The Religious Right's Era Is Over*. Time.com, 16 februari. www.time.com/time/nation/article/0,8599,1590782,00.html

Wardekker, J.A. (2004). *Risk Communication on Climate Change*. MSc Thesis, rapport NWS-E-2004-120. Department of Science, Technology and Society, Copernicus Instituut, Universiteit Utrecht.

Wardekker, J.A., J.P. van der Sluijs (2006). *Wereldbeelden*

en controversen rond duurzaamheid. Rapport NWS-E-2006-191. Department of Science, Technology and Society, Copernicus Instituut, Universiteit Utrecht.

WCC (2002). *A Call to Action in Solidarity with those most Affected by Climate Change*. 8th Session of the Conference of Parties, UN Framework Convention on Climate Change, New Delhi. World Council of Churches. www.oikoumene.org/index.php?id=2609.